

Stefán Einarsson prófessor frá Höskuldsstöðum

Stefán Einarsson, prófessor í Baltimore í Bandaríkjunum, var fæddur að Höskuldsstöðum í Breiðdal 9. júní 1897. Hann var sonur hjónanna Einars Gunnlaugssonar bóna og konu hans, Margrétar Jónsdóttur húsfreyju á Höskuldsstöðum.

Ætt, uppruni og uppvöxtur

Sterkir stofnar austfirskra ætta stóðu að Stefáni. Einar faðir hans var frá Flögu í Breiðdal, af kunnri bændaætt þar í dalnum, sonur Gunnlaugs Bjarnasonar bóna í Flögu og Helgu Þorvarðardóttur frá Höskuldsstöðum.

Margrét móðir hans var fædd á Klyppstað í Loðmundarfirði, dóttir Jóns Jónssonar prests þar og í Kirkjubæ í Hróarstungu en hann lést þar er Margrét var um sex ára aldur. Móðir hennar, Þórunn Magnúsdóttir Bergssonar prests í Heydolum, flyst þá með dætur sínar þrjár, Vilborgu, Þóreyju og Margréti, að Galastöðum ytri í Tungu. Þegar Margrét var komin á unglingsár giftist móðir hennar þar öðru sinni, Stefáni Einarssyni frá Vallanesi, og ólst Margrét upp þar og að Sörlastöðum í Seyðisfirði þar sem þau bjuggu einnig. Kært hlýtur að hafa verið með Margréti og stjúpföður hennar því að hún heitir einkason sinn eftir honum en foreldrar hennar bjuggu fjögur ár hjá henni eftir að hún fór að búa á Höskuldsstöðum. Þegar foreldrar Margrétar brugðu búi fór Margrét til Magnúsar af afa síns að Heydolum. Þar réðst svo til að hún kynntist mannsefni sínu, Einari Gunnlaugssyni bóna, og giftist honum 1890. Hann var 13 árum eldri en hún og þá búandi

að Höskuldsstöðum með systur sinni, Sigríði. Einar átti 10 ára son, Björn, en móðir hans, heitkona Einars, var látin og var Björn til heimilis hjá þeim Margréti upp frá því. Einar var sagður góðum gáfum gæddur, hafði unnið við húsbýggingar í sveitinni framundir það að hann gekk í hjónaband. Hann hafði alla tíð póstafréðslu með höndum og gisti því póstar á Höskuldstöðum.

Margrét var heilsuveil alla ævi, berklar hrjáðu hana frá ungum aldri og þótt hún fengi nokkra bót með uppskurði og læknismeðferð í Kaupmannahöfn gekk hún aldrei alveg heil til skógar og var heilsubág síðustu 12 ár ævi sinnar. Ekki er vitað til að Margrét hafi hlotið neina formlega menntun en hún hafði mikið yndi af skáldskap hvers konar og áhuga á trúmálum og heimspeki og las mikið um þau efni og annað. Hún hefur, að því er virðist, verið alin upp við gott atlæti og á menningarheimilum, prestlærðir menn eru allt í kringum hana og þá sem standa að henni, faðir, móðurafi og faðir stjúpföður. Hún var ung um tíma til lækninga hjá Sigríði Gunnarssyni á Hallormsstað og til Kaupmannahafnar fara þau hjón nýgift til að leita Margréti lækninga og dvelur hún þar hátt í ár og aftur síðar í eitt og hálftr ár.

Sjöfn Kristjánsdóttir
handritavörður á
Handritadeild
Landsbókasafns –
Háskólabókasafns.

Hún hefur því fengið góð tækifæri til að afla sér aukinnar þekkingar og auka sér viðsýni, að minnsta kosti miðað við hennar tíma. Hún kenndi börnum sínum og annarra undir fermingu og var sílesandi, einkum þegar veikindi hrjáðu hana. Hún hafði ánægju af að miðla öðrum og sagði því fólkí sínu oft sögur á kvöldin. Á aldamótahátið í Heydolum vorið 1901 var leikið leikrit eftir Margréti og einnig var á skemmtun Einingar 1912 leikið eftir hana leikritið „Vorgyðjan“. Pótti það

gott, þar voru persónurnar: Vorgyðjan, Vonin, Gleðin og Sorgin. Þær persónur komu svo sannarlega við sögu í lífi fólksins á Höskuldsstöðum.

Þeim hjónum fæddist dóttir, Aðalheiður, sumarið 1891 og sumarið eftir, 1892, fara þau hjón til Kaupmannahafnar Margréti til læknings, Stefán fæðist 9. júní 1897, Björn sonur Einars verður úti, 17 ára gamall, í túninu á Höskuldsstöðum í ofsaveðri í febrúar 1898 og Aðalheiður deyr næprá 17 ára, í mars 1908. En eins og Stefán komst sjálfur að orði í andlásfregn um móður sína:

Þrátt fyrir vanheilsu sína og annað andstremi var Margret hin glaðlyndasta kona og hvers manns hugljúfi þeirra er þektu hana enda var hún gáfuð vel og hafði snemma fengið mentun talsverða og meiri en títt var um konur í hennar uppvexti.

Stefán er eina barn foreldra sinna frá 11 ára aldri en eina fóstursystur átti hann, Sveinbjörgu Magnúsdóttur, sem ólst upp hjá þeim hjónum. Margrét móðir Stefáns lést haustið 1923, rétt innan við sextugt. Stefán er þá 26 ára gamall, um það bil að taka lokapróf frá Háskóla Íslands.

Menntun og mótnunarár

Eftir Stefáni sjalfum er haft að þegar í ljós kom að hann þekkti ekki sauð frá á í hjásetunni og var þungur til verka en vildi alltaf liggja í bókum hafi móðir hans ákveðið að hann skyldi ganga menntaveginn. Stefáni var margt til lista lagt, hann var dráthagar og hafði tónlistarhæfileika, námfús og eljumaður. Hann var

Einar Gunnlaugsson og Margrét Jónsdóttir á Höskuldsstöðum. Teikningar Stefáns.

settur til náms og fór fyrst í Gagnfræðaskólanum á Akureyri 1913-1914, lauk svo stúdentsþrófi frá Menntaskólanum í Reykjavík 1917 og að því loknu var hann heima í Breiðdal í eitt ár. Hann settist svo í heimspekideild Háskóla Íslands haustið 1918 og lagði stund á íslensk fræði og lauk magistersþrófi í norrænu 1923. Lokaverkefni valdi hann sér á svíði hljóðfræði og hlaut magisterritgerð hans titilinn: *Hljóðfræði íslenskrar tungu á vorum dögum*.

Stefán var tónlistarmaður, spilaði bæði á pianó og fiðlu og hefur það væntanlega gert hann að enn betri hljóðfræðingi en ella.

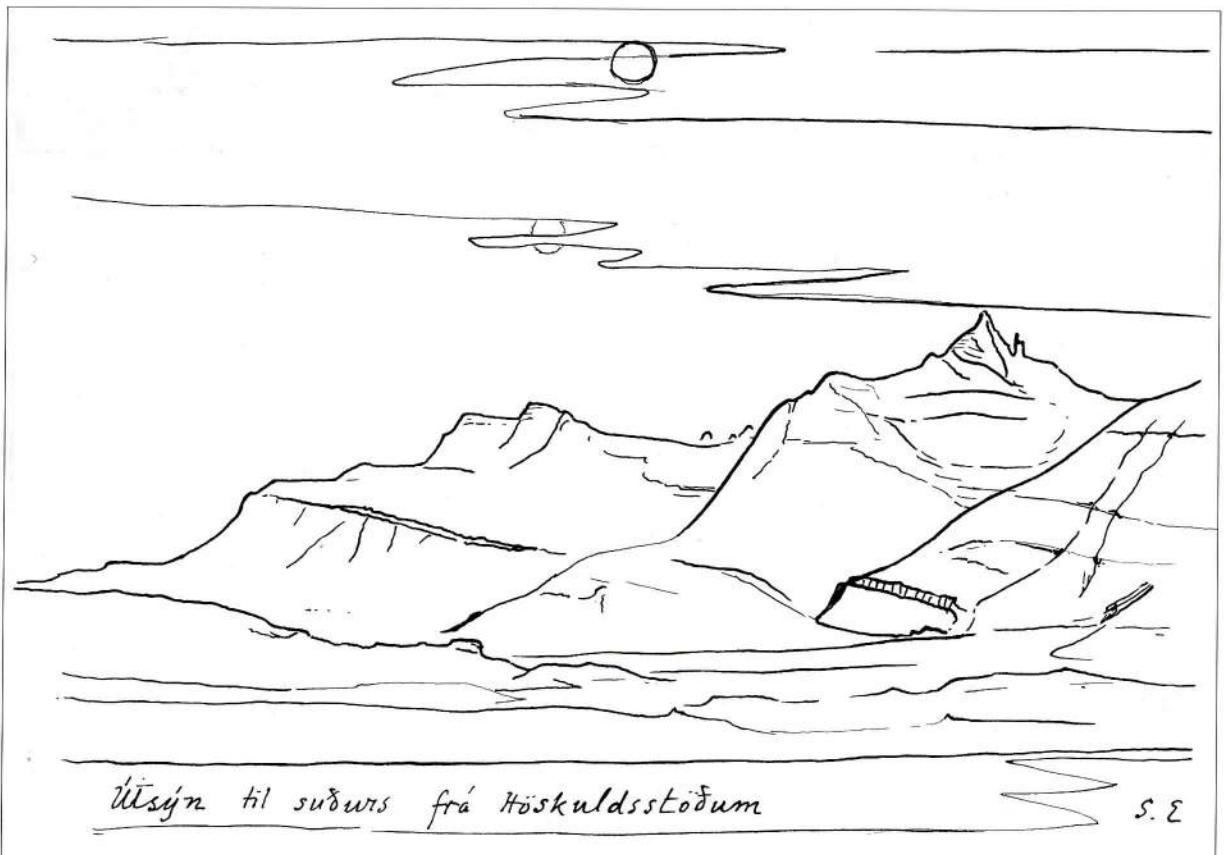
Stefán var heima á Höskuldsstöðum öll sumur á námsárum sínum. Af bréfaskriftum að dæma sýndu foreldrar Stefáns námi hans og framgangi einlægan áhuga og voru ötlum að skrifa syni sínum. Móðir hans skrifar honum þegar hún er heima en þegar hún er fjarri vegna veikinda og eftir að hún er fallin frá skrifar faðir hans honum reglulega, allt til 1939, en hann náði 91 árs aldri, lifði til 1942. Í bréfi undirrituðu af móður hans, dagsettu 22. apríl 1923, segir að með böggli sendi þau

Stefán var tónlistarmaður, spilaði bæði á pianó og fiðlu og hefur það væntanlega gert hann að enn betri hljóðfræðingi en ella.

... einnig 9 kr. í silfri, pabbi þinn kvaðst hafa ætlað að reyna að safna svo þær yrðu 10 en það hefir ekki tekist. Pabbi þinn biður þig að láta sig vita, hvort þú þurfir ekki að fá peninga suður bráðlega.

Í sama bréfi heldur Margrét svo áfram:

Við sitjum hjer áfram á jörðinni eins og við höfum gjört og Sveinbjörg verður, ... „Ef þú getur fengið góða atvinnu þarna syðra þegar þú ert búinn í júní þá viljum við að þú takir því, en ef þú hugsaðir til að

Útsýn til suðurs frá Höskuldsstöðum. Teikning Stefáns.

koma heim yrðum við að reyna að fá lán til að géta borgað þjer gott kaup og auðvitað yrðir þú að verða laus með seftemberþyrjun því okkur er ekki síður en þjer áhugamál að þú getir haldið áfram til að geta lokið náminu og notað utanfararstyrkinn.

Stefán kemur svo heim í Breiðdal um miðjan júní og er um sumarið.

En í bréfi dagsettu 3. október 1923 lýsir Einar fyrir syni sínum láti móður hans föstudaginn 21. september. Faðir hans selur Höskuldstaði 1924 en er áfram þar til heimilis til 1926.

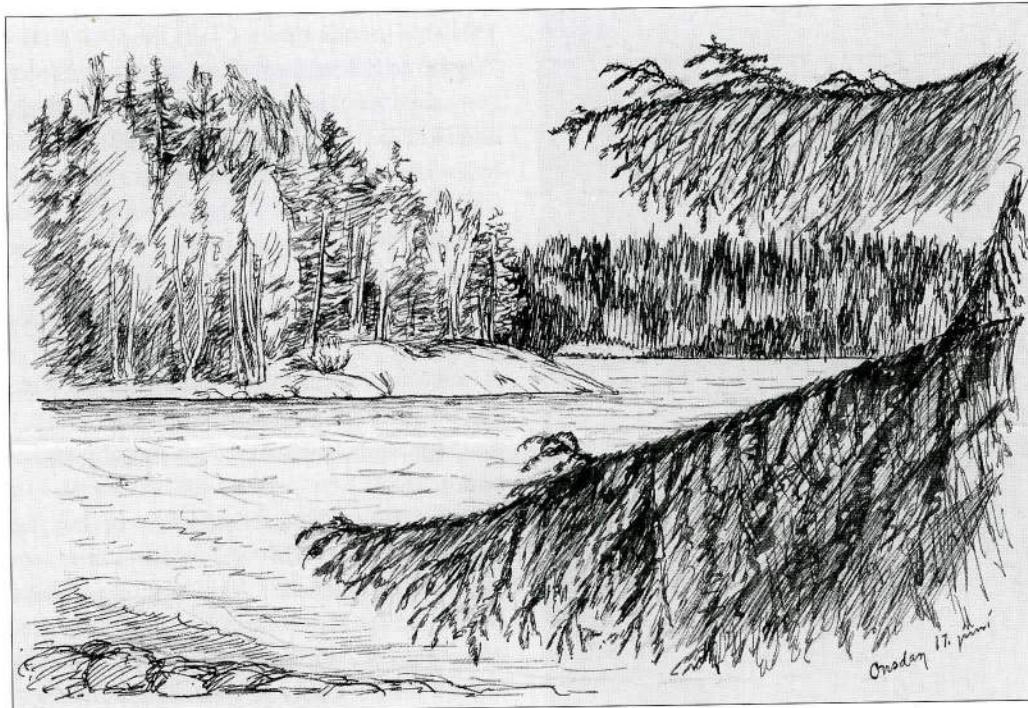
Stefán hlaut utanfararstyrk Sáttmálasjóðs Háskóla Íslands og fór til Finnlands 1924 til áframhaldandi náms. Hann hélt áfram á þeirri braut sem hann hafði þegar markað sér og lagði stund á hljóðfræði þar undir handleiðslu Hugo Pippings, prófessors í Helsinki, 1924 - 1925. Doktorsprófi lauk hann frá Óslóarháskóla í hljóðfræði 1927, doktorsritgerð hans, *Beiträge zur Phonetik der Isländische Sprache*, er tímamótaverk og fyrsta fullkomna, tæknilega rannsóknin í íslenskri hljóðfræði.

Á námsárunum, eða allt frá 1918 og til 1923, hafði Stefán unnið við hina miklu orðabók Sigfúsar Blöndals, að hljóðritun íslensku uppflettiorðanna undir leiðsögn Jóns Ófeigssonar

og eftir hans kerfi. Þar var hann einnig samverkamaður annars málfræðings, Halldórs Hermannssonar, síðar bókavarðar í Fiskesafni við Cornellháskóla í Ithaca (Íþöku) í Bandaríkjunum.

Stefán hafði einnig hafið vinnu við ævisögu frænda síns, Eiríks Magnússonar bókavarðar í Cambridge, að afloknu lokaprófi við Háskóla Íslands, áður en hann hélt út til framhaldsnáms. Þeir Austfirðingarnir frændur hans, bræðurnir Ólafur Björn Gíslason athafnamaður í Viðey og Magnús Gíslason sýslumaður á Eskifirði, systursynir Eiríks, höfðu hvatt Stefán til verksins og þegar Sigurður Nordal, prófessor og kennari hans við Háskóla Íslands, og Benedikt Þórarinsson, kaupmaður í Reykjavík, töku í sama streng þurfti ekki að eggja hann lengur, einkum þar sem þeir Ólafur og Magnús lögðu honum til fé til efnisöflunar. Þegar í bréfi frá móður hans í lok árs 1920 kemur fram að Stefán er farinn að safna að sér bréfum frá Eiríki en þar segir:

Þorb. systir er ekkert orðin ellileg eftir brjefinu að dæma, skrifar mjer á 2 arkir einkar skemtilega. Kveðst hafa tínt sáman brjef Eiríks bróður og segist ætla að senda þjer þau „í og með til að sníkja brjef

Frá bökkum
Brommavatnsins
í Finnlandi.
Teikning Stefáns
í brefi til
Margrétar frá
tilhugalífi þeirra.

hjá þjer" efast jeg ekki um, að þú skrifir henni rækilega.

Eiríks þáttur Magnússonar

Hver var þessi Eiríkur Magnússon sem Stefán hefur feril sinn á að skrifa um?

Eiríkur var ömmubróðir Stefáns, fæddur 1833, sonur Magnúsar Bergssonar, prests í Heydöllum, en móðuramma Stefáns, Þórunn Magnúsdóttir, var systir hans. Eiríkur tók stúdentspróf 1856 frá Lærða skólanum í Reykjavík. Hann var mikill málamaður. Í Lærða skólanum var kennd grískja, latína, danska og þýska auk íslensku og sótti hann sér að auki kennslu í ensku og frönsku. Hann útskrifast úr Prestaskólanum 1859 með lofi. En hann varð aldrei prestur. Að vísu fékk hann veitingu sumarið 1861 fyrir Berufjarðarprestakalli, að Höseasi Árnasyni látnum, en tók aldrei við prestakallinu. Síðar sótti hann um dómkirkjuprestsembætti í Reykjavík en fékk ekki. Ævi hans varð allt önnur.

A þessum árum er allnokkur áhugi á Íslandi og ýmsum samskiptum við Íslendinga á Bretlandseyjum. Yfir stóð endurskoðun þýðingar bíblíunnar á íslensku og sú útgáfa var styrkt af breska Bíblíufélaginu. Eiríkur var fenginn til prófarkalestursins og varð það til þess að hann fór til Englands. Samskipa Eiríki til London sumarið 1862 var tvítugur stúdent, Englund-

ingurinn George. E. J. Powell, á leið heim úr Íslandsför. Með þeim tókust kynni og samstarf og þyddu þeir félagar á ensku helstu sögur úr Þjóðsögum Jóns Árnasonar. Powell var auðmaður og á vegum hans var Eiríkur bæði í París og Leipzig í Pýskalandi. Veturinn 1866-1867 dvaldi Eiríkur í London og vann að útgáfu á *Lilju* eftir skinnhandriti í British Museum og þyddi bæði Lilju og *Tómasarsögu erkibiskups* á ensku.

Vorið 1868 komst Eiríkur í kynni við William Morris og tóku þeir til við að þýða saman Íslendingasögur á ensku og kom fyrsta sagan, *Gunnlaugs saga ormstungu* út í sameiginlegri þýðingu þeirra 1870. Þeir ferðuðust saman til Íslands sumarið 1871, komu upp að austurströndinni og sáu fyrst land á Austfjörðum en tóku land í Reykjavík. Samstarf þeirra og vin-skapur hélst meðan báðir lifðu. Allt leiddi þetta til þess að Eiríkur er ráðinn bókavörður við háskólabókasafnið í Cambridge 1871 og heldur þeirri stöðu þar til hann fer á eftirlaun, 1909, og býr til dauðadags, 1913, í Cambridge. Eiríkur kenndi jafnframt íslensku í Cambridge.

Kona Eiríks var Sigríður Einarsdóttir Sæmundsen, hattara í Brekkubæ í Grjótaþorpi í Reykjavík. Þau giftust ung, 1857, og fylgdi Sigríður manni sínum til Englands. Þau Eiríkur voru barnlaus en hjá þeim dvöldust systkin þeirra og frændfolk langtínum saman, meðal

þeir ferðuðust
saman til Íslands
sumarið 1871,
komu upp að
austurströndinni
og sáu fyrst land
á Austfjörðum en
tóku land í
Reykjavík.

Eiríkur Magnús-
son bókavörður í
Cambridge.

Eiríkur, sem var afburða málamaður, orti töluvert þótt flest hafi það glatast, líka var hann söngelskur mjög og söngmaður góður

þeirra var Soffia, yngri systir Sigríðar, sem varð kona Sigurðar Gunnarssonar á Hallormsstað og dóttir þeirra, Sigríður Sigurðardóttir, var hjá þeim Eiríki langdvölum sem fósturdóttir. Einnig dvaldi hjá þeim bróðursonur Eiríks, Magnús Magnússon, sem varð íslenskukennari og síðar skrifstofumaður í Minnesota í Bandaríkjunum.

Eiríkur, sem var afburða málamaður, orti töluvert þótt flest hafi það glatast, líka var hann söngelskur mjög og söngmaður góður, samdilög og lifa sum lögin enn, svo sem „Ó, hve gaman væri að mega mamma“.

Stefán sá aldrei Eirík en hann var nákominn fólk sem hafði þekkt hann vel og hann safnaði að sér bréfum frá honum og fékk aðgang að gögnum hans hjá erfingja Eiríks, Sigríði Gunnarsson, fósturdóttur þeirra hjóna. Hann aflaði sér svo nánari gagna bæði á söfnum í Kaupmannahöfn og í Cambridge þar sem hann dvaldi í þrjá mánuði og þar hitti hann meðal annarra einn af nemendum Eiríks sem var Bertha S. Phillphotts, mikilsmetin íslenskumanneskja á sinni tið í Englandi.

Eins og áður er sagt vann Stefán að þessari sögu frænda síns meðan á framhaldsnámi hans stoð og lauk henni 1926 og bjó þá um tíma í

Viðey hjá frænda sínum Ólafi Gíslasyni. Þá var ákveðið að bókin kæmi út á aldarafmæli Eiríks, í febrúar 1933. Í milltíðinni dó Ólafur og þegar bókin kom út, í september 1933, var hún helguð minningu Ólafs. Stefán fékk því svo til leiðar komið að öllum gögnum og bréfasafni Eiríks var komið til varðveislu í Handritadeild Landsbókasafns Íslands.

Hjónaband

Á námsárum sínum í Finnlandi kynntist Stefán konuefni sínu, hún var prestsdóttir frá Pernau í Eistlandi, fædd þar og uppalin, af þýskum ættum og hét Margarethe Schwarzenberg. Þau giftust í ágúst 1925. Margrét vann hug og hjörtu vina hans og frændfólks þann tíma sem þau bjuggu á Íslandi, ekki síst vegna þess hversu vel henni gekk að tileinka sér íslensku. Margrét, sem var sagnfræðingur að mennt, haslaði sér þó ekki völl í atvinnulífið frekar en svo margar aðrar eiginkonur á hennar tið en var manni sínum stoð og stytta á starfsvettvangi hans, gerðist ritari hans og aðstoðarkona, auk þess sem hún rak heimili þeirra af rausn og gestrisni.

Hjónaband þeirra Stefáns var farsælt en barnlaust. Hún var heilsuveil lengst af og and-aðist fyrir aldur fram af hjartasjúkdómi snemma árs 1954 og var það Stefáni mikið áfall. Af bréfum frá aettfólkí hennar og myndum að dæma virðist hún hafa átt ánægjulega bernsku í glaðværum hópi systkina og leikfélagi í Eistlandi en faðir hennar var prestur í Pernau. Síðari heimstyrjöldin varð fjólskyldunni bæði þung í skauti og örlagarík, fjólskyldan eða það sem eftir var af henni, systur hennar tvær, Gertrude og Frida, hröktust frá Eistlandi, voru þær fyrst á verndarsvæði Frakka í Trier og síðan Bretta í Frankfurt. Líf þeirra var erfitt eins og annarra á þessum tíma. Stefán og Margrét hjálpuðu þeim eins og best þau gátu, sendu þeim svokallaða care-pakka sem í var ákveðin matvara. Allt kom að gagni, nýtt og notað, fatnaður, sigarettur og hvað eina. Í bréfi dásamar Gertrude sendingu á skóreimum og skóburstum. Stefán reyndi að hjálpa öðrum vinum í stríðshrjáðri Evrópu með því að senda mat og fatnað. Má þar nefna bæði Jón Helgason, prfessor í Kaupmannahöfn, sem þakkar sykur og hrísgrjón og Þórarin Jónsson, tónskáld í Þýskalandi, sem þakkar buxur.

Starfsævi

Fyrir utan að ljúka við sögu Eiríks Magnússonar fíkkst Stefán við kennslu í Reykjavík og Hafnarfirði þann tíma sem hann var á Íslandi meðan hann var að ljúka við doktorsritgerð sína. Ekki er líklegt að Stefáni hafi sem sérmenntaður í íslenskri hljóðfræði þótt efnilegt að gerast gagnfræða- eða í hæsta lagi menntaskólkennari á Íslandi en engin staða var laus fyrir hann við Háskólann.

Hér á landi hafði verið árið 1919 amerískur fræðimaður að nafni Kemp Malone sem var að skoða íslenska hljóðfræði og kom Sigurður Nordal prófessor, kennari Stefáns, því svo fyrir að Stefán varð aðstoðarmaður Malones við rannsóknir hans. Bók Malones um íslenska hljóðfræði kom út í Bandaríkjum 1923. Pessi kynni urðu að minnsta kosti Stefáni örlagarík því að Malone kom því svo fyrir að Stefáni, sem nýbokuðum doktor í hljóðfræði, var boðið 1927 að koma að ensku deildinni við Johns Hopkins háskólann í Baltimore í Bandaríkjum sem gestakennari. Fór svo að Stefán ílentist þar sem kennari. Framgangur hans við háskólann var jafn og öruggur, frá því fyrst að verða kennari 1928, aðstoðar-prófessor 1932, með-prófessor 1936 og fullgildur prófessor í ensku frá 1945 til starfsloka 1962.

Óvist er að Stefán og Margrét hafi ætlað sér að setjast að í Bandaríkjum en í bréfi til Valtýs Albertssonar læknis sem var samtíma þeim í Oslo skrifar hann 22. apríl 1928:

Líkl. verðum við hér næsta ár. Ef svo fer verð eg hérl 'instructor' og kenni Mið- og fornensku og ísl. Sem stendur kenni eg gotnesku. Eg er að hugsa um að fara til Harward háskóla í sumarfrínu....

Fyrr í bréfinu segir hann:

Nú er eg - og við bæði hjónin - farin að kunna betur við okkur en fyrst, en nokkuð langt er þó frá því að hér þyki okkur jafnskemtilegt og í Noregi, Osló, auk þess sem hér eru vandhittari landar en þar. Eg hitti hér engan landa fyr en rétt fyrir jólín að Jón Stefánsson, sem kallaður var Filipseyjakappi, hafði upp á mér, og hef eg hitt hann og konu hans einlægt við og við síðan og haft mestu skemtun af... Hér er annars ekkert leiðinlegt, gæti eg trúð þegar menn fara að venjast....

Annars er honum tíðræðast um bílana og bílaeignina þar vestra í bréfinu.

Kennsluskylda Stefáns við háskólann var fógin í að kenna enska og germanska mál-

fræði, einkum forn- og miðensku, ásamt gotnesku.

Stefán reyndi margoft að bjóða upp á kennslu í nútímaíslensku við háskólann en úr því varð næsta lítið þar sem aldrei reyndist nægur fjöldi stúdenta hafa áhuga á þeirri grein. Stefán hafði hins vegar undirbúið sig með námsefni og þegar til stóð vegna stríðsins að halda námskeið fyrir hermenn í íslensku þá setti Stefán saman í hasti feiknamikla kennslubók, *Icelandic Grammar Texts Glossary*, með nákvæmri málfræði, hljóðfræði, fjölda texta og orðalistu með hljóðritun á hverju orði. Þó að bókin reyndist of erfið fyrir nemendur þá er hún sú bók sem hefur skipað Stefáni fastan sess vestan hafs í norrænum fræðum því að hún hefur reynst eitt veigamesta fræðirit á ensku um íslenska tungu. Bókin kom fyrst út á prenti 1945 og hefur verið endurþrentuð margsinnis, síðast 1994. *Linguaphone námskeið* í íslensku setti hann saman 1957. Önnur veigamikil bók Stefáns, sem fjallar um íslenska bókmenntasögu, *Icelandic Prose writers 1900-1940*, kom út 1948, skipar þó annan sess þótt hún hafi verið

Margarethe Swarzenberger og Stefán Einarsson.

Stefán í blóma lífsins. Þýðingarmikið uppflejtirit um íslenskar bókmenntir allar götur síðan. Aukin og endurbætt kom hún út undir nafninu, *A History of Icelandic Literature* 1957. Á íslensku kom hún út 1961 undir heitinu *Íslensk bókmenntasaga 874-1960*. Fékk hún misjafna dóma enda fór Stefán alveg að sínum nútíma en engin ein bók hefur enn komið í hennar stað síðan.

Á íslensku
kom hún út
1961 undir
heitinu *Íslensk
bókmenntasaga
874-1960*.

Þó að doktorsrit Stefáns hafi verið tímamóta-verk í íslenskri hljóðfræði sem enn er vitnað til og varð til þess að honum bauðst staða við virtan bandarískan háskóla þá verða aðstæður þar til þess að með tímanum færast rannsóknir Stefáns meir og meir yfir á bókmenntasviðið. Kom þá tvennt til sem gerði honum kleift að sinna því. Þar sem Háskóli Íslands var mjög lítil var sérhæfingin líka lítil og því hafði Stefán staðgóða grunnumenntun í íslenskum bókmenntum og auk þess var hann áhugamaður um íslenska menningu og óþreytandi að kynna

Bandaríkjumönum hana og voru íslenskar bókmenntir best til þess fallnar.

Stefán segir sjálfur svo frá í eftirmála *Skálðabings* sem kom út 1948 og er hátt á fimmta hundrað blaðsíðna bók sem fjallar um íslenskar bókmenntir, skáld og rithöfunda í 20 ritgerðum, frá Jónasi Hallgrímssyni til Halldórs Laxness:

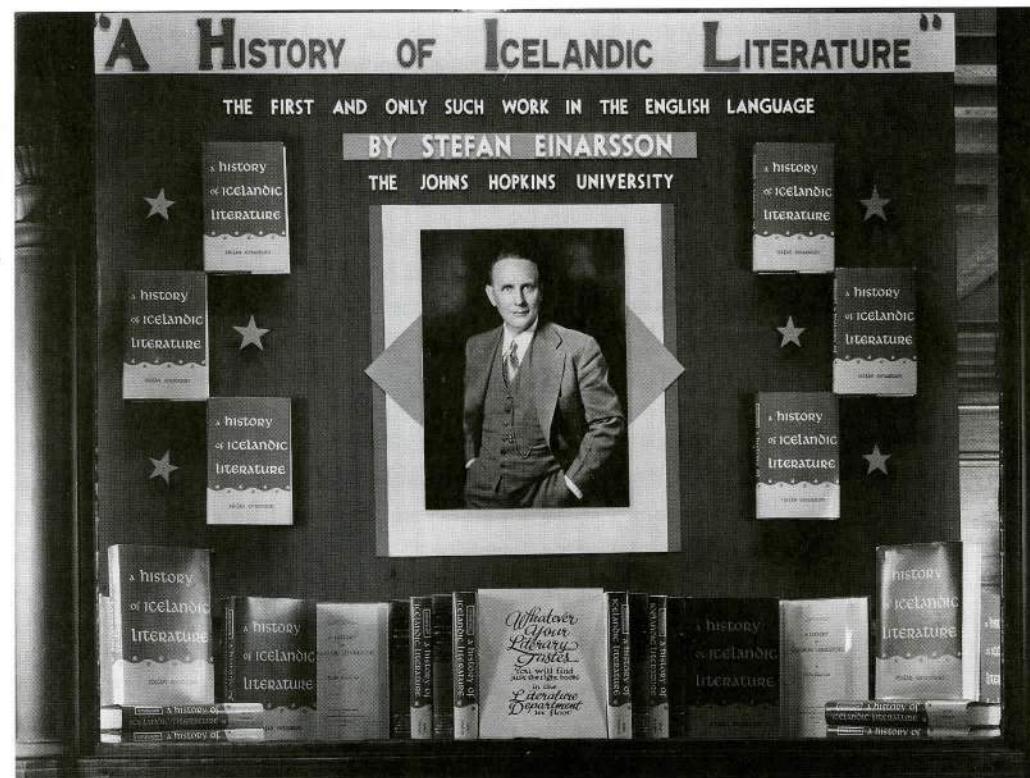
Þegar ég kom vestur um haf haustið 1927, hafði ég hugsað, að mér mundi ef til vill gefast tækifæri til að sækja Ísland heim á sumrum og ferðast um landið til að gera athuganir á íslenzkum mállýzkum. Hins vegar vildi ég gjarnan hafa eitthvað annað íslenzkt rannsóknarefnni til ígripa hér vestan hafsins og lá þá nokkuð beint fyrir að taka til meðferðar hina mjög vanræktu bókmenntasögu 19.-20. aldar. En ég var enginn bókmenntafræðingur og treysti mér því miðlungi vel til verksins, ekki sítz hvað kveðskapinn snerti. Sumarið 1928 hittumst við Richard Beck í Íþóku, í íslenza bókasafnini þar, í fyrsta sinn. Færði ég þá hugmynd mína i tal við hann og spurði hvort hann vildi ekki taka að sér ljóðskáldin. Var hann til þess fús, enda sjálfur ljóðskáld. Það sumar skrifaoði ég ritgerðina um Jón Trausta og sendi hana Tímariti Þjóðræknisfélagsins, sem síðan hefur oft léð greinum mínum rúm. Annars gekk ég á næstu árum að því að safna efni úr blöðum og tímáritum um rithöfundana, auk nokkurra annarra um skylt efni ásamt bæklingi um Þórberg Þórðarson fimmtugan, og ævi Halldórs Kilijs Laxness, er ég tók saman 1930 sem einskoran inngangsfræði að Vefaranum mikla, þótt sú bók bíði enn prentunar.

Hún gerir það enn því að þegar til átti að taka líkaði Halldóri ekki efnistökin. En Stefán byrjar að undirbúa það verk um 1930 í samvinnu við Halldór og safnaði miklu efni og var Halldór duglegur að beina til hans gögnum sem dreifst höfðu víða og varð það til þess að ýmis handrit tengd verkum Halldórs varðveisstust hjá Stefáni sem ella hefðu líklega glatast.

Stefán kom heim sumurin 1930, 1933, 1951, 1954, 1955, 1957 og 1960. Sumarið 1930 ferðaðist hann með Benedikt Blöndal ráðunaut og gerði athuganir á framburði og málfari manna meðan Benedikt ræddi við bændur. Afrakstur ferðarinnar voru þjár greinar á svíði hljóðfræði.

Ef til vill hafa það verið Stefáni vonbrigði að komast að raun um að áherslan í málanámi vestan hafs var ekki á málvíindi heldur tungumálanámið sjálft og einkum bókmenntirnar.

Þó að Stefán og Margrét byggju á árum síðari heimsstyrjaldarinnar við góðan kost og

Útkoma íslensku bókmenntasögunnar í Bandaríkjum, *A history of Icelandic Literature*, árið 1957 vakti mikla athygli. Gluggaútstilling í bókabúð.

allsnægtir í Bandaríkjum þá varpaði styrjöldin skugga yfir líf þeirra. Þau misstu samþand við fjölskyldu Margrétar eins og gefur að skilja. Einar faðir Stefáns var tekinn að gamlast, orðinn hálfgerður einstæðingur og Stefán var órólegur yfir högum hans og langaði að taka hann til sín 1939. Ninna, Jónína Benediktsdóttir á Geirólfsstöðum, frænka Stefáns, skrifar honum bréf fyrir hönd föður hans í janúar 1939 og aftur í mars að hugmyndin sé fráleit, bæði sé Einar orðinn of gamall og lasburða til að fara og myndi alls ekki vilja fara frá Íslandi og eiga á hættu að bera beinin annars staðar. Einar er á Geirólfsstöðum frá 1926 til 1928, hann er svo kominn í Stóra Sandfell í maí 1928, fyrst í vinnu en verður svo heimilisfastur þar í 10 ár, þar til í júní 1938 að Sveinbjörg Magnús dóttir, þá ekkja Eymundar í Flögum, tekur fóstra sinn til sín og er hann þar síðustu fjögur ár ævi sinnar, til dauðadags 1942.

Stefáni hafði líka boðist starf ritstjóra við íslensku orðabókina á vegum Árnaneftnar í Kaupmannahöfn en hann gat ekki tekið stöðunni því að styrjöldin kom í veg fyrir að hann

kæmist þangað. Hefur það væntanlega verið áhrifavaldur á ferli hans því að í Kaupmannahöfn hefði hann verið kominn nær Íslandi og íslenskum fræðum og fræðimönnum.

Starfsævi Stefáns verður því öll í Bandaríkjum, í Baltimore, við Johns Hopkins háskóla. Þangað kemur hann 1928 rúmlega þritugur að aldri og hverfur ekki þaðan fyrr en hann fer á eftirlaun, 65 ára gamall.

Hann og Kemp Malone voru einu málvísindamennirnir við háskólan og Stefán sá eini eftir að Malone fer á eftirlaun. Að þeim báðum gengnum hefur sól germanskra fræða við Johns Hopkins aldrei risið jafn hátt og á þeirra tíð.

Samband þeirra Stefáns og Kemp Malone var náið alla tíð. Stefáni þótti mikið til Malones koma og nýtti hvert tækifæri til að hrósa Malone og koma honum og verkum hans að. En sagan segir að Malone hins vegar hafi átt það til að láta miður falleg orð falla um Stefán og fræðimennsku hans. Þetta lýsir skapgerð beggja. Stefán var vandaður maður og góðgjarn, trygglyndur vinum sínum og einlægur.

Halldór Laxness.
Kartöfluþrykksmynd Stefáns.

Starfsævi Stefáns verður því öll í Bandaríkjum, í Baltimore, við Johns Hopkins háskóla.

En Malone átti til að vera nokkuð á lofti og hrokafullur.

Rit- og fræðistörf

Eftir Stefán liggur ótolulegur fjöldi ritgerða og greina í virtum tímaritum og heiðursritum fræðimanna, vestan hafs og austan. Hann átti sæti í ritstjórnunum virtra tímarita. Ritaskrá Stefáns telur um 500 titla, þar af 16 bækur. Helstu bækur hans auk þeirra, sem þegar hafa verið taldir, eru: *Pórbergur Pórðarson fimmtugur, 1939; Um kerfisbundnar hljóðbreytingar í íslensku, 1949; Árbók Ferðafélagsins 1955, Austfirðir sunnan Gerpis; Árbók Ferðafélagsins 1957, Austfirðir norðan Gerpis; Austfirzk skáld og rithöfundar, Austurland, safn austfirzkra fræða, Akureyri, 1964; (með Jóni Helgasyni), Breiðdæla, drög til sögu Breiðdals, Reykjavík, 1948; (með Martin S. Allwood), 20th Century Scandinavian Poetry, Kaupmannahöfn; (með Norman Eliason), Kemp Malone, Studies in Heroic Legend and in Current Speech, Kaupmannahöfn, 1959.*

Stefán var vel þekktur, viðurkenndur og mikilvirkur fræðimaður. Fræðastörf hans og ritstörf eru mikil að vöxtum og viða komið við. Það má segja að á fræðasviðinu hafi hann verið málfræðingur, bókmenntafræðingur og sagnaritari. Í fræðimennskunni var aðalsmerki hans nákvæmni og vandvirkni, í kennslu þolinmæði og góðgirni, í ritdómum nærgætni og hógværð. Í viðfangsefnum má segja að fjölbreytni hafi einkent hann.

Hann létt mjög til sín taka í austfiskum fræðum, á sviði bókmennta, tungutaks, sögu og landafræði að ógleymdu örnefnasöfnun. Stefán vann mörg þau sumur, sem hann var á Íslandi, að örnefnasöfnun á Austurlandi og er örnefnasafn hans varðveitt í Örnefnastofnun Íslands. Óútgefíð er handrit hans *Örnefni í Beruneshreppi i Suður-Múlasýslu*.

Doktorsritgerð hans og Icelandic eru klassísk verk og í fullu gildi enn í dag sem fræðileg rit í íslenskri málfræði. Ef ef til vill naut Stefán aldrei alveg þeirrar hylli sem hann óskaði sér og kannski ekki heldur sannmælis. Í Bandaríkjum var hann útlendingur sem hafði mestan áhuga á íslensku og íslenskum málefnum, á Íslandi galt hann þess í tortryggji að hann var prófessor í Bandaríkjum en starfaði ekki á Íslandi.

Þegar Stefán fer á eftirlaun, 65 ára gamall, pakkar hann saman í Baltimore og flytur heim með seinni konu sinni, Ingibjörgu Árnadóttur. Hún var hjúkrunarkona vinar hans, Halldórs Hermannssonar í Íþöku, og giftust þau í desember 1954. Stefán seldi einum nemanda sinna bílinn og keypti sér píanó. Nemandinn var Robert Cook sem nú er prófessor í ensku við Háskóla Íslands. En því miður var kominn alvarlegur brestur í heilsu Stefáns, gigt hrjáði hann og fljótegla fór að bera á Parkinsonsveiki hjá honum og hann náði ekki sjötíu og fimm ára aldri því að hann dó í apríl 1972.

Par var genginn góður og gegn maður, mikill fræðimaður, hæfileikamaður, maður sem var vandur að virðingu sinni, óáreitinn og hógvær, tryggur vinur og glaður í góðra vina hópi. Einn af mætustu sonum Austurlands.

Stefán hlaut margs kyns viðurkenningu og heiður um ævina. Hann var heiðursfélagi bæði í íslenskum og bandarískum vísinda- og fræðafélögum. Hann var íslenskur ræðismaður í Baltimore. Þegar hann fór frá háskólanum í Baltimore var honum halddið heiðurssamsæti þar sem ræðumenn voru meðal annarra Thor Thors og Kemp Malone, honum var fært heiðursrit í vélriti þar sem heil hjörð helstu málfræðinga áttu greinar. Sex árum síðar, eða 1968, kom bókin út á prenti: *Studies in Honor of Stefán Einarsson*, í ritstjórn Allan Orrick, í ritröðinni Nordica et Anglica. Nafn Stefáns er að finna í bandarískum uppfeltiritum og í virðulegum fræðiritum sem ritstjórnarmeðlims. Í hverju háskólabókasafni er að minnsta kosti hálfur tugur bóka hans og hann er þekkt nafn í norrænum fræðum. Stefán var sæmdur riddarakrossi íslensku fálkaorðunnar 1939 og hlaut heiðursdoktorsnafnbót við Háskóla Íslands 1962.

Eftirmáli

Hér hefur verið reynt að gefa yfirlit yfir ævi og uppruna Stefáns Einarssonar, starf hans og fræðimennsku og er margt ósagt enn.

Þeir frændur, Stefán og Eiríkur Magnússon, austfiskir hæfileikamenn, hasla sér báðir völl erlendis sem fræðimenn en utan Norðurlandanna sem var þó algengara með Íslendinga og auðveldara. Þeir voru ekki líkir en báðir voru gæddir tónlistarhæfileikum, Eiríkur einnig hneigður til skáldskapar en ekki Stefán. Þó orti

Stefán var vel þekktur, viðurkenndur og mikilvirkur fræðimaður. Fræðastörf hans og ritstörf eru mikil að vöxtum og viða komið við.

Par var genginn góður og gegn maður, mikill fræðimaður, hæfileikamaður, maður sem var vandur að virðingu sinni, óáreitinn og hógvær, tryggur vinur og glaður í góðra vina hópi. Einn af mætustu sonum Austurlands.

Stefán upphafsvísu drápu til heiðurs vini sínum, Kemp Malone, þegar sá var sæmdur íslensku fálkaorðunni 1949. Hvorugur eignaðist afkomendur. Eiríkur og kona hans voru einlægt með börn í fóstri en Stefán virðist ekki þafa hneigst til þess og ekki fóru heldur sögur af því að hann hefði sérlega gaman af börnum. Seinni kona Stefáns, Ingibjörg, átti þrjú börn og barnabörn og hösfðu þau hug á að ættleiða barnabarn hennar, stúlkum, en af því varð ekki.

Stefán átti mikið bókasafn sem hann arfleiddi Háskólabókasafn að, einnig skyldi hann eftir sig gríðarmikið handrita- og bréfasafn og fór það í Landsbókasafn, Handritadeild. Allt er það nú komið í einn stað með sameiningu safnanna í eitt safn, Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn í Þjóðarbókhlöðu. Flest af því, sem er í handritasafninu, hefur verið gefið út og er því aðgengilegt á prenti en þó ekki allt. Það er góð heimild um vinnubrögð Stefáns og verkefni. Bréfasafnið er geysimikið að vöxtum

og fjöldi bréfritara með ólíkindum, það er hreinn fjársjóður um líf og störf fólks í tveimur heimsálfum, erlendra fræðimanna og íslenskra sveitamanna og á eftir að nýtast fræðimönnum um ókomna daga.

Heimildaskrá:

Eiríkur Sigurðsson: *Af Sjónarhrauni. Austfirskir þættir*. Reykjavík, 1976.

Lberman, Anatoly: *Stefán Einarsson. Studies in Germanic Philology*. Hamburg, 1986.

Morris, William: *Icelandic Journals*, Sussex, 1969.

Stefán Einarsson: *Icelandic Grammar Texts Glossary*. Baltimore, 1949.

Stefán Einarsson: *Saga Eiríks Magnússonar*. Reykjavík, 1933.

Stefán Einarsson: *Skáldaping*. Reykjavík, 1948.

Vestur-íslenskar æviskrár I: Benjamin Kristjánsson. Akureyri, 1961.

Handritadeild Landsbókasafns Íslands - Háskólabókasafns: *Handrita- og bréfasafn Stefáns Einarssonar*, án safnmarks.

Sigurður Óskar Pálsson

Örfá orð um „Beinageitina“

SKEMMTILEGT þykir mér innlegg Skúla Björns Gunnarssonar í vangavelturnar um nafnið á Beinageitarfjallinu, sem birtist í 1. tbl., 11. árg. Glettings. Ekki man ég nú lengur hvenær ég tók fyrst eftir geitarmyndinni sem blasir við augum, er liður á sumar, í hinu eystra af tveim hvolfum er hamrabelti þessa fjalls opna móti Úthéraði eins og útbreidda faðma þegar líður á sumar. Engum dylst að myndin er af beinhoraðri geit, reglulegri beinageit. Lengi hafði ég haft í huga að koma á framfæri ábendingu um mynd þessa, en ekki orðið af.

Ég vék að þessu eitt sinn við Ingvar heitinn Guðjónsson frá Döllum, sem áratugum saman bjó í grennd þessa fjalls og hafði umrædd hvolf þess fyrir augum.

„Já, hefurðu séð hana?“ svaraði Ingvar stutt og laggott að sínum hætti og hló við.

Ekki ætla ég að blanda mér í orðsifjalegar umræður hér um enda skortir mig til þess alla þekkingu. Á hinn bóginn læt ég hér fljóta með stækkaðan hluta úr mynd af Beinageitarfjalli tekinni frá þjóðveginum úti á Eyjum um miðjan júlí árið 2000, en þá var „geitin“ óvenjuhoruð og það svo mjög að hausinn er laus frá búknum og afturfæturnir nær því týndir.

Geit Ingvars og Sigurðar á sér afkvæmi framar í fjallinu. SBG.